

**ВАЛЕРІЙ ГЕЄЦЬ:
«СЕНС У ТОМУ, ЩОБ КАПІТАЛ,
РОЗВИВАЮЧИСЬ, ВИКОНУВАВ СВОЮ
СОЦІАЛЬНУ ФУНКЦІЮ»**

Наталія Яценко

(опубліковано у газеті "Дзеркало тижня" № 11 (590) , 25 - 31 Березня 2006 року)

Судячи з коментарів преси, виступ академіка, директора Інституту економіки та прогнозування НАН України, голови ради Національного банку України Валерія Гейця на засіданні Кабміну за підсумками 2005 року ледь не зірвав спокій ринку. Потім коментатори ще довго говорили, боцімто Нацбанк прогнозує фінансову кризу, хоча з доволі негативними оцінками та песимістичними прогнозами виступив не голова банку, а голова ради банку. Тож перше питання «ДТ» до Валерія Михайловича напрошувалося саме собою — про що йшлося насправді?

— Який сигнал країні і передусім провідникам її нинішньої економічної політики ви хотіли дати?

— Я навіть зацитую, про що йшла мова.

«Перехід України напередодні президентських виборів 2004 року на нову макроекономічну модель, що характеризується значним зростанням соціальної підтримки бюджетної сфери і населення в цілому, у випадку її продовження несе загрозу макроекономічній стабільності. Ми можемо серйозно підірвати макроекономічну стабільність, тому що виникла ілюзія кредитної та приватизаційної її підтримки. Це надзвичайно важливе питання вже цього року. Нам треба підійти до питання перегляду макропоказників і основ грошово-кредитної політики, щоб адекватно підготуватися до цих процесів».

Далі я говорив, що внутрішній попит, який зріс, став більше задовольнятися за рахунок імпорту. Це вже призвело до швидкого погіршення торговельного балансу. Тому, на мою думку, уряд не повинен погоджуватися з пропозиціями профспілок, бо подальше стрімке підвищення мінімальної заробітної плати призведе до значного зростання дефіциту торговельного балансу, розбалансування бюджету і розкручування спіралі «зарплата—ціни»...

Я казав, що додаткову загрозу фінансової дестабілізації несуть ініціативи парламенту щодо масштабних виплат дітям війни і щодо знецінених вкладів Ощадбанку.

— І що порадили уряду?

— Порадив вийти з ініціативою щодо перегляду бюджету, зменшення бюджетних витрат, збільшення контролю над витратами місцевих бюджетів. Коли ми не змінимо вектор у соціальній політиці і не відновимо економічного зростання, то українську економіку буде відкинуто на кілька років назад.

Так, імпорт ніби стабілізує внутрішній ринок, може скластися враження, що навіть валовий внутрішній продукт зберігає порівняно невисокі, але все-таки темпи зростання. Бо зростає торгівля, буде рости транспорт, оскільки ми перевозимо і продаємо імпортовані товари, дещо зростатимуть й інші сектори економіки, пов'язані з забезпеченням зовнішньоекономічної діяльності та задоволенням внутрішнього попиту за рахунок тих галузей, що мають вільні ресурси, насамперед потужності.

Однак на ділі за стабільної курсової політики і стрімкого підвищення внутрішніх цін зростання імпорту дедалі більше тиснутиме на валютний ринок, штовхатиме Україну до збільшення запозичень тощо. Так, із державними позиками проблема невелика, але існують й інші позики, в тому числі реального сектора, існують муніципальні запозичення, через які сумарно жодна країна не вбереглася від кризи. У разі, коли вони переходили певну межу.

Україна в цілому накопичила досить серйозний валовий зовнішній борг — 49% ВВП на 1 липня 2005 року, що у разі продовження моделі інвестиційної пасивності загрожує курсовій стабільності. Середньоваловий зовнішній борг країн, що пережили кризу в другій половині ХХ століття, становив 43,5%. Однак найбільше нас мусить турбувати те, що наш короткостроковий зовнішній борг уже перевищив 17,7%. Це доволі серйозно, особливо якщо ми не наведемо лад у держбюджеті й політиці заробітної плати.

Підсумовуючи сказане та з огляду на пропоноване профспілками підвищення мінімальної заробітної плати, зазначу, що всі ці чинники вже цього року сформулюють необхідність деякого збільшення бюджетних витрат, а наступного — взагалі закладуть величезний дефіцит.

На засіданні Кабінету міністрів я спеціально наголосив, що ці прогнози не обов'язково збудуться. Але вони можуть збутися, якщо ми не змінимо ситуації.

— Наскільки я розумію, поки щось змінювати ніхто не готовий. А профспілки, в свою чергу, ні на крок не збираються відступати від дуже масштабного підвищення мінімальної заробітної плати.

— Із зарплатами ситуація і справді складна. Вважаю, що держава свій крок зробила і зробила неправильно, спровокувавши надзвичайно високе зростання доходів вищого ешелону управління. Він обов'язково потягне за собою підвищення заробітної плати в нижчих ешелонах.

І на це має бути адекватна відповідь бізнесу. Чесно кажучи, я сподівався, що бізнес, маючи непогані доходи, спробує прибутки використати на збільшення зарплати, але він цього поки що не зробив. Більше того, почав виходити з переговорного процесу, розуміючи, чим загрожує істотне підвищення зарплатні.

Я брав участь у попередніх консультаціях щодо переговорного процесу при укладенні Генеральної угоди і зауважив представникам профспілок, що вони вимагають надто багато, хоча я розумію всю складність ситуації з доходами найбільш вразливих верств населення. Але, з іншого боку, попередив уряд, що не погоджуватися ні з чим теж не можна. Уряд мав би уже на цей рік обмежити до певної міри усі соціальні виплати і почати «всемерну економію».

— Страшенно непопулярні речі ви пропонуєте...

— Якщо цього не зробимо — ймовірність кризи дуже висока. Хоча резервів іще багато, однак тенденції нас турбують. Так, станом на 14 березня золотовалютні резерви становили 18,1 млрд. дол., зменшення з початку року — на 1,3 млрд. Аби втримати курсову стабільність, Нацбанк продав на ринку 940 млн. дол. у січні, 180 млн. — у лютому та 200 млн. — у березні. Але ж березня ще тільки половина (наша розмова відбувалася 14 березня. — **Н.Я.**) Спочатку я називав 2 млрд. дол. дефіциту торговельного балансу України в 2006 році. Зараз кажу, що, можливо, він буде вже три.

— **Поясніть, будь ласка, читачам, яким чином зростання зарплати пов'язане зі зменшенням валютних резервів?**

— Дуже просто. Отримуючи заробітну плату, населення виходить на внутрішній ринок. На внутрішньому ринку не вистачає товарів, оскільки вітчизняне виробництво не зростає відповідними темпами, оскільки немає необхідних ресурсів, які можна швидко залучити до нарощування виробництва. Щоб задовольняти попит, знімають обмеження на імпорт. От уже зараз говорять про повне зняття обмежень на імпорт цукру... Зростає імпорт — отже, всередині країни зростає попит на валюту. Тобто зв'язок безпосередній.

Кожен додатковий мільярд гривень, спрямованих на заробітну плату, розподілиться приблизно так: 20% (можливо, трошки більше чи трошки менше) підуть на заощадження і 80 — вийдуть на внутрішній ринок. Зрештою, десь виникне сегмент споживання, де постійно зростають ціни.

— **А як ви ставитеся до думки, що населення в нас останнім часом стало настільки розумним, що навіть виправляє стратегічні похибки уряду? Вкинув той додаткові мільярди на зарплату та пенсії — а люди значну частину цих грошей віднесли до банків, тобто не дали зірвати макроекономічну стабільність...**

— Якби інвестиційна активність в нас зростала і торік, і цього року, особливих побоювань не виникало б. Бо «проходячи» через інвестиції, додаткові кошти відповідним чином формують пропозицію. Інвестиція насамперед збільшує попит на товари не споживчого, а інвестиційного призначення, вони імпортуються чи виробляються внутрішніми товаровиробниками, тому (досвід Китаю про це свідчить) інфляція не зростає, або майже не зростає.

Згоден, зростання обсягів заощаджень фізичних осіб на банківських депозитах — дуже позитивний процес. Однак лише тоді, коли банк кредитує інвестиційну діяльність. Але в Україні стимули до такого кредитування досить незначні: існує загроза реприватизації, існує постійна політична нестабільність і незрозумілість через постійні вибори. А ще ми паралельно задумали реформувати адміністративно-управлінську вертикаль і здійснити адміністративно-територіальну реформу.

— **Але ж уже говорилося, що адміністративно-територіальної реформи найближчим часом не буде.**

— Як це не буде? Вона відбувається. Ми просто всього не розуміємо. Вибори-2006 пройдуть за партійними списками, і до місцевих рад прийдуть люди політично свідомі, але не наділені відповідальністю за наслідки своєї роботи, оскільки можливості здійснення ефективного контролю за діяльністю місцевих органів влади поки що обмежені. Населення масово ще не готове до такої діяльності, це ще попереду. В такому разі після обрання депутати можуть приймати рішення, спрямованість яких нікому буде контролювати.

З іншого боку, згідно з конституційною реформою, основні функції управління, особливо в економічній сфері, переходять до уряду. А в нього немає своєї вертикалі. Виникає новий ефект, який може породити управлінський хаос. Багато хто про це говорить як про майже dokonаний факт.

Я вже не кажу про зміну зовнішньоекономічної кон'юнктури. Не кажу про газові проблеми. І досі ніхто не знає, якими є ціни. Господарюючі суб'єкти господарюють, не уявляючи, якими будуть їхні витрати. Хто ж за таких умов наважиться на інвестиції?

— А як же 4,8 млрд. дол., що надійшли від «Криворіжсталі»? Тепер цією сумою хизуються, як рекордною інвестицією...

— Та яка ж це інвестиція? Це ми продали «Криворіжсталь», долари прийшли на рахунок Національного банку, той з дозволу ради банку погодився на додаткову емісію, аби перетворити їх на гривні. З них уряд частково уже профінансував дефіцит бюджету минулого року і профінансує дефіцит цього річчя. До кінця року з 4,8 млрд. дол. залишиться, якщо я не помиляюся, 1,6 млрд. грн. Решта вийде на внутрішній ринок, переважно споживчий, де люди дедалі більше змушені орієнтуватися на імпорт.

Таким чином, гроші прийшли від нового іноземного власника «Криворіжсталі» і пішли до китайців, турків, французів тощо, тобто всіх тих, хто виробляє імпорт і поставляє в Україну. Але в країні в необхідних обсягах не залишилися працювати. Хоча коли вже ми пішли на такий продаж, виручку слід було миттєво пустити на інвестиційні проекти пріоритетного значення.

А ще правильніше було не затівати процес реприватизації, а якщо і ініціювати, то доплату потенційно втрачених коштів.

— Цілком згодна, але хотілося б почути економічні аргументи...

— За нашими оцінками, в минулому році приріст валового внутрішнього продукту мав би сягнути десь близько 5%. Ми могли вийти на такий показник, якби ситуація не дестабілізувалася, у тому числі і в частині перегляду результатів приватизації.

А тепер можемо рахувати. Віднімаємо не одержаний приріст від 2 до 3% ВВП. Три відсотки від 412 млрд. грн. ВВП 2005 року — це майже 12,5 млрд. Таким чином, країна недорахувалася десь 12,5 млрд. грн. можливого приросту ВВП, а на додачу й комбінат продали, і гроші отримали та використали на поточне споживання, а не на інвестування.

А що таке власне виробництво? Це мультиплікаційний ефект для всієї системи. Це заробітна плата, доходи від експорту, це все те, що «крутить» економічний розвиток. Тому насправді виграли ми не так уже й багато.

Друге. Кажуть, що В.Пінчук — фігура одіозна, і «Криворіжсталь» залишати в нього було неморально. То продайте її іншому, але внутрішньому інвесторові!

— Ну а хто внутрішній? Або Ахметов з Пінчуком, або Коломойський. Чи в змозі вони знайти 4,8 млрд. дол.?

— Хай би брали кредити! Однак що відбулося? Замість того, щоб формувати власну серйозну транснаціональну корпорацію, як намагаються робити всі країни, які дбають про розвиток конкурентоспроможності національного виробництва, ми дали можливість

сформуватися, розвинутися міжнародній ТНК — індійській, яка вже сьогодні контролює 6% світового ринку і спробувала, між іншим, збільшити свій контроль до 10%. Але їй одразу ж обрізали крила. Розумні люди обрізали, бо не бажали створювати собі конкурента.

— Ви стверджуєте, що коли ми створюємо собі конкурента у металургії, це погано. А хіба банківський іноземний капітал кращий за металургійний? Які наслідки матиме для країни майже одночасний продаж іноземцям трьох-чотирьох системних банків?

— Присутність іноземного банківського капіталу в Україні до певної міри позитивна, оскільки він розвиває сучасні технології та норми поведінки, змінює підходи, розширює можливості. Але водночас — будьмо свідомі цього — займає найкращі сегменти ринку і в цьому сенсі створює певну конкуренцію нашим банкірам. І вони мають зрозуміти, що в цій ситуації не можна сидіти склавши руки.

Я вважаю, що це нормальна ринкова ситуація, і трагедію робити не слід. Але ми повинні розуміти, що Україна не є країною з давніми ринковими традиціями, ми не застраховані від серйозних проблем у майбутньому. Тому повністю віддавати фінансовий, банківський сектор під іноземний контроль я вважаю недоцільним.

Чому? Тому що при певних загостреннях, які можуть виникнути, цей банківський капітал може поставити надто високі, навіть неприйнятні вимоги. І такі приклади в інших країнах уже були. Тоді Національний банк фактично може перетворитися на установу, правила поведінки якій диктуватимуть іноземці. Це неприпустимо.

Держава має контролювати якусь частину банківського капіталу. Можливо, половина на половину.

— Яким чином, коли переважна більшість банків має приватного, а не державного власника? Хіба можна йому заборонити банк продавати?

— Я не маю цілісної відповіді на це запитання. Але повторю: повністю передавати банківську систему під контроль іноземному капіталу вважаю недоцільним.

— Валерію Михайловичу, а загалом, як поєднати загальноекономічну логіку, що полягає в зростанні інвестицій і на цій базі — зростанні ВВП, і необхідність забезпечити громадянам пристойний рівень життя вже сьогодні?

— А яка була підстава торік для збільшення реальних доходів населення на 20%, коли ВВП зріс на 2,4%? Нехай би зросли, наприклад, на 12%, враховуючи проблеми попередніх років.

— А чому на 12, а не на 15 чи 25, яка логіка?

— Спираючись на світовий досвід, ми можемо стверджувати, що коли на певних етапах економічного розвитку до влади приходять праві, вони обмежують збільшення заробітної плати і домагаються зростання економіки. І тоді підвищення продуктивності праці випереджає зростання заробітної плати. Після того, як це відбулося, до влади приходять більш лівоорієнтовані сили, і маятник починає рухатися в інший бік. І так хвилями...

У нас почався нормальний процес економічного зростання. Він міг тривати, але ми ще не сформували базу, на якій можна було добитися випереджувального зростання заробітної плати. Це було б можливо тільки за рахунок додаткових коштів, одержаних від детінізації. Це дуже важливе для нас питання.

Але є й інша закономірність, яку ми не хочемо враховувати в переговорному процесі з профспілками. Якщо подивитися на матеріали опитування домогосподарств із точки зору їхніх доходів та витрат, то помітимо цікаву тенденцію. Років п'ять-сім тому у всіх дохідних груп населення, навіть у найбільш нужденних, витрати були вищими за доходи. Тобто всі групи населення мали нелегітимні доходи. Потім, у 2003-му, ситуація трохи змінилася, вже чотири-шість нижніх дохідних груп мали доходи, що перевищували витрати. Тобто в нас ішов поступовий процес збалансування доходів та витрат.

Відслідковуючи всі ці тенденції, ми могли добиватися більш поступового підвищення заробітних плат. Так, зарплата має зростати, але на тому етапі, коли ми дбаємо про реконструкцію, про оновлення, про все те, що мало закласти підвалини нашого майбутнього, треба все-таки слідкувати за тим, аби зростання зарплати не перевищувало зростання продуктивності праці.

Теоретично, якщо валовий внутрішній продукт збільшується на 10%, то доходи мають зростати на 8%. Тобто між цими двома показниками має бути певний лаг, хоча б часовий.

— А які параметри зараз?

— Мені складно сказати, настільки все це перекошене. Однак коли в січні 2005 року доходи (тобто заробітна плата, прибуток і змішаний дохід, доходи від власності, соціальні допомоги) у структурі номінального валового внутрішнього продукту становили 86,6%, то в січні 2006-го — вже 91%! Розумієте, що це означає?

— Ще трохи — й будь-яке економічне зростання може припинитися?

— Я молю Бога, щоб наша економіка в цьому році залишалась на рівні 2% зростання. Бо коли вона буде на нульовому рівні або спуститься до мінус 2—3% ВВП, то дефіцит нашого бюджету зросте до 19—22 млрд. грн. Це дуже багато. Покривати такий дефіцит доведеться коштами не тільки від «Криворіжсталі», а й від «Укртелекому», інших об'єктів.

Я цілком згоден із профспілками, що люди в Україні в переважній більшості бідні і зарплати треба підвищувати. Але з надмірною соціалізацією бюджету треба покінчити. Однозначно.

— Які поради ви давали під час тристоронніх переговорів між урядом, профспілками та роботодавцями? До вас дослухалися?

— Ну, по-перше, мені дякували за те, що я охарактеризував реальний стан справ.

В Інституті економіки та прогнозування НАН України було проаналізовано три можливі сценарії підвищення у 2006 році мінімальної заробітної плати. Перший: до 483 грн. з 1 січня, 496 — з 1 липня і до 505 грн. — з 1 жовтня. Другий: 350 (1 січня), 400 (1 липня) і 505 (1 грудня). Третій — 350 та 400, як за другим сценарієм, однак 580 грн. — із 1 грудня. Так от, найприйнятнішим і таким, що не загрожує розбалансуванням економіки в поточному році, є лише другий варіант. Для його запровадження потрібно віднайти в бюджеті 2006 року 1,99 млрд. грн. додаткових фінансових ресурсів. Тоді як для реалізації третього — 3,23 млрд. грн., а першого — аж 13,59 млрд. грн.

Однак слід мати на увазі, що навіть підвищення за найкомпроміснішим, «найм'якшим» для бюджету варіантом закладає чималі ризики для економіки в 2007 році. Крім того, в 2007-му країна може знову стикнутися із зростанням незбалансованості Пенсійного фонду.

— **Питання руба: що для нас страшніше — падіння економічного зростання чи зініційований профспілками всеукраїнський страйк, який до цього ж і приведе?**

— Ні в якому разі не треба до цього доводити. Я закликав: «Люди добрі, не будьте максималістами в переговорному процесі! Треба йти на певні поступки, бо зростання заробітної плати уже спровоковане, та й найбільш бідні населення не можна залишати напризволяще. Треба домовлятися про дуже еластичне і дуже поступове підвищення мінімуму».

Краще вийти на потрібний рівень за два чи за три, чи за чотири роки, аніж за рік чи два і зірвати ситуацію, а потім починати все спочатку.

— **Валерію Михайловичу, не ображайтеся, але часом кажуть, що ви — катастрофіст і прогнози у вас катастрофічні...**

— Щодо прогнозів, то я завжди кажу: не робіть цього — і буде набагато краще. Я ніколи не стверджую, що це має бути і це обов'язково буде. Я змальовую можливий сценарій та умови, за яких він має шанси реалізуватися. І дай Боже, щоб ці умови не склалися, тобто щоб я помилився.

— **Скажіть, а які з ваших прогнозів на минулий рік не збулися?**

— По-перше, чесно кажучи, думав, що ми не втримаємо валютну позицію через банківські негаразди, які виникли на рубежі 2004—2005 років, і матимемо дещо триваліші негативні наслідки. Однак адміністративні заходи дуже швидко повернули процес у нормальне русло, і я дуже радий, що мій прогноз не справдився, хоча я його не оприлюднював, оскільки теж не був впевнений.

По-друге, я не очікував таких масштабних валютних надходжень в Україну. По-третє, не очікував таких великих сум від продажу «Криворіжсталі». Це було якесь феноменальне поєднання суб'єктивних та об'єктивних причин. Тут свою роль відіграли і нова позиція України, і те, що ми стали заручниками гри транснаціональної корпорації. Їй треба було, щоб така купівля відбулася обов'язково.

По-четверте, я й гадки не мав, що відбудеться серйозна зміна лідерства в уряді України. Не очікував, що ті, хто переміг на виборах, так швидко втратять свої позиції. Чесно кажучи, очікував від Юлії Володимирівни, Віктора Пинзеника, Сергія Терехіна більш праволіберальних дій, однак події розвивалися за іншим, дещо ліворадикальним сценарієм.

— **Із нашої сьогоднішньої розмови я винесла основне: крен у бік всеосяжної соціальної підтримки потрібно терміново виправляти.**

— Додам, що це стосується і соціальних очікувань, що сформувалися напередодні виборів на тлі доволі-таки неприємної політичної конкуренції. **Сьогодні ми повинні дбати про людей, але таким чином, щоби капітал, розвиваючись, виконував свою соціальну функцію. Це ключовий момент.**

Україні потрібні «соціально свідомі» капітал і капіталіст, які дбають і про заробітну плату, і про нові робочі місця, і про успіхи в конкурентній боротьбі, і про моральність. Такий капітал і таких капіталістів треба вирощувати, і в цьому дуже важливою є роль держави, інституцій громадянського суспільства. Сенс соціально-ринкової економіки в тому, щоб усі ці інтереси поєднати.

— Коли ми вже згадали про вибори... Прокоментуйте, будь ласка, не називаючи прізвищ, що, на ваш погляд, є цінного в передвиборних економічних поглядах, програмах, виступах претендентів на депутатські мандати?

— Ідучи на вибори, деякі політичні сили наголошують на формуванні і розвитку сучасного, потужного національного капіталу. Той, хто сьогодні поділяє цю ідеологію і розумно, не заграючи з масами, вибудовує пріоритети, заслуговує на моє розуміння.

Якщо подивитися на наші суспільно-економічні реалії, а я останнім часом їх досить серйозно відслідковую, то, по суті, в Україні неявно може сформуватися модель державного монополістичного капіталізму з елементами демократії. Тож природно, коли з'являються люди, котрі є носіями цієї ідеї. Тобто в них національна ідея зливається з ідеєю розвитку через нагромадження капіталу, обстоювання державних інтересів.

Я був би дуже радий, якби Україну у світовому співтоваристві знали за брендами потужних транснаціональних компаній — чи то «Немиров», чи то «Індустріальний союз Донбасу», чи то ще щось інше. Названі структури використані мною як приклад, щоб читач зрозумів, про що йдеться.

— Що ви скажете про перспективи підвищення цін після виборів і політичні спекуляції з цього приводу? Чи не збільшуємо ми зумисне в суспільстві інфляційні очікування?

— Хоч би хто прийшов до влади, він буде змушений іти на підвищення цін і дуже багато втратить у політичному сенсі. Образно кажучи, нові ціни вже в дорозі — газові, комунальні, на споживчому ринку. Та ще врахуйте стан справ у сільському господарстві, де не все посіяне перезимувало...

Тому від нового парламенту та уряду буде значною мірою залежати, наскільки еластично Україна переживе цей період. Будь-яке заморожування цін і тарифів означатиме повний провал в економіці. Я молю Бога про швидке формування уряду, бо через невизначеність ситуація у державі може бути досить складною.